

УДК [333.5.9 : 338.246-049.5] (477)

**ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ****Віктор Погромський, Віктор Мащенко**

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10
e-mail: pogromskiy@rambler.ru; mashchenkovd@gmail.com

Налагодження, регулювання та закріплення зовнішньополітичних зв'язків є на сьогодні одним з основних завдань державотворення України, враховуючи загальну ситуацію у країні та геополітичному регіоні. Так само як стратегічне завдання євроінтеграції та вступу до Північноатлантичного альянсу (які Україна прагне реалізувати ще з часу прийняття Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» 2010 р.) [1], проблеми війни та миру на теренах України, безпекові завдання не тільки України, а й загалом у регіоні. Вагомою складовою та доволі значущим фактором, який є елементом безпеки України, що впливає на її міжнародне становище загалом – є економічна складова. Питання щодо економічного фактору у міжнародній безпеці України постало не зараз, а одразу після розпаду СРСР і становлення нашої країни як незалежної держави. Варто зазначити, що визначення економічної складової у державотворчому процесі України має багату історію.

Щодо історіографії обраної теми досліджень, то тут варто зазначити, що на сучасному етапі достатньо велика кількість вітчизняних науковців вивчає безпекові аспекти зовнішньої політики України. Серед досить помітних робіт у цьому напрямку треба відзначити дослідження Л.І. Григорової-Беренди [2] в якій автор висвітлює цілий спектр зовнішньоекономічних загроз, однак без аналізу сучасного стану проблеми й історичних передумов розгортання й актуалізації загроз. Ще один український науковець О. Сагайдак робить спробу концептуального аналізу зовнішніх викликів без акцентів на економічний фактор [3]. До помітних робіт, що також були підґрунтям до синтезу запропонованої нами теми, можна віднести статтю Т.О. Луцик-Дубової [4]. Досить ґрунтовно розкрита тема передісторії формування саме економічного чинника у системі безпеки етнічних українських територій у колективній монографії М.І. Михайлуци, В.О. Погромського, І.В. Савельєвої «Україна в історії міжнародних економічних відносин (XX

– початок XXI ст.)» [5], проте у цій праці бракує матеріалів, що стосуються 2016-2017 рр. з визначенням подальшої генези економічного фактору у системі міжнародної безпеки.

Таким чином, виходячи із вищенаведеного історіографічного аналізу можна стверджувати, що запропонована авторами наукова тема досить актуальна, особливо у розрізі дослідження історії та сучасного стану економічного фактору, який є складовою частиною сучасної системи міжнародної безпеки. Виходячи з цього, було поставлено завдання проаналізувати історію становлення економічного фактору у системі міжнародної безпеки кінця XX – початку XXI ст., визначити актуальні складові економічного фактору та дослідити нормативно-правову та практико-економічну складову питання.

Зважаючи на складні обставини початку та середини 1990-х рр., Україна мала можливості у поліпшенні стану своєї економічної безпеки, доказом чого слугують такі приклади.

По-перше, це міжнародні домовленості щодо розподілу радянського спадку, на кшталт Чорноморського флоту, з якого Україна мала отримати свою частку у 50%, чого не сталося. Так, за угодою від 1995 р. Україні передавалося 18,3%, а Російській Федерації – 81,7% кораблів і суден Чорноморського флоту [6].

По-друге, це процес трансформації України на без'ядерну державу, під час якого Україна в економічній площині знову не отримала відповідної користі та як показує час не отримала і жодних безпекових преференцій [7; 8].

По-третє, залишається і на сьогодні неоднозначна політика щодо отримання певних економічних зисків у двосторонніх відносинах або співпраці у рамках регіональних об'єднань тощо. У цьому контексті слід згадати вступ України до СОТ, після якого і по сьогодні ми не маємо у повному обсязі всіх позитивів, якими оперує Світова організація торгівлі, саме через невиважену політику нашої держави у питаннях мит, квот, податків тощо.

По-четверте, дуже показовим прикладом є

численні торгівельні війни, через які втрати понесли не тільки окремі виробники, а й наша держава. Прикладом є так звані «сирні», «ковбасні», «цукеркові» війни із Російською Федерацією на які українська держава реагувала лише дзеркально і так само політично як і суперник, нехтуючи питаннями зиску й економічної безпеки.

По-п'яте, енергетична залежність України робить її економічну безпеку дуже вразливою і не тривкою. Хоча питання енергетичної незалежності та підіймалося на внутрішньодержавному рівні у програмах дій або законах України як-то: Закон України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. [9], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки» від 2010 р. [10]. Але, на жаль, не у зовнішньополітичній площині до прийняття рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [11].

Також варто наголосити, що економічні фактори, які є важливою складовою безпеки України, на сьогодні частіше за все нехтуються, особливо у розрізі зміни загальної системи взаємовідносин між державами та зміни світового ринку в умовах глобалізації. Можливо проблема економічної безпеки держави у системному вигляді буде ігноруватися і надалі, що у майбутньому може призвести до системної кризи експортно-імпортних зв'язків, кризи фінансової спроможності, або маркетингового колапсу української продукції.

Для того, щоб зрозуміти, з чого складається економічна безпека, треба навести її визначення. Отож, економічна безпека – це складова частина національної безпеки; це такий стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за несприятливих варіантів розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [12]. Відтак, щоб краще зрозуміти, як забезпечити економічну безпеку держави, треба з'ясувати, з яких факторів вона складається. Це такі чинники як: торгівельно-економічні, валютно-фінансові, маркетингові, виробничо-економічні. Саме за такою структурою у подальшому будуть розглядатися питання економічної безпеки та фактори, які на

неї впливають.

Отже, першочерговим і базисним для економічної безпеки країни є торгівельно-економічні фактори посередництвом прямої торгівлі, оскільки вони походять з міждержавних економічних відносин, і тому небезпеки, у першу чергу, криються у звичайному механізмі торгівлі.

Якщо подивитися на данні державної служби статистики з'ясуємо наступне. За показниками державної служби статистики Україна має позитивне сальдо експортно-імпортних зв'язків, за всі останні роки після світової фінансової кризи 2008 р. Однак слід звернути увагу на інші показники. Наприклад, за 2015 р. було наявним серйозне зниження обсягів експорту загалом на \$1784196 тис. порівняно із 2014 р. [13]. Безумовно, тут варто розглядати декілька факторів. Можна згадати про тимчасову окупацію частини держави, що вплинуло на такий стан речей, тривалу війну тощо. Однак, коріння проблеми зовнішньоторговельного співробітництва виходить не з тимчасових подій таких як революція, зовнішня агресія тощо. Для цього слід розглянути довгострокову тенденцію. Так, Україна має зниження обсягу експорту за 2014-2015 рр., скоріш за все така сама ситуація буде по результатах 2016 р., виходячи з поточних даних наразі так і є. Однак слід звернути увагу наприклад на період з 2011 по 2013 рр. [14; 15]. Розмір експорту був приблизно на одному рівні, така сама ситуація була у певні періоди кінця 1990-х і середині 2000-х років. Але стабільність експорту вказує на відсутність розвитку, хоча в економіці стабільність не завжди є позитивом, інколи це означає стагнацію. Більше того, навіть в умовах переорієнтування ринків отримуємо загальне зменшення експорту до країн ЄС [16; 17]. І це все після підписання Асоціації у 2014 р. Хоча обсяги імпорту і зростають, але у відсоткових показниках це майже непомітно. Така сама тенденція спостерігалася і після вступу України до СОТ у 2008 р. Так варто пригадати світову фінансову кризу, яка вплинула і на торгівлю, але у роки після стабілізації стану світової економіки, обсяги торгівлі, які прогнозувалися після підписання, не були досягнуті.

Єдиною безумовною перемогою на сьогодні є переорієнтування на ринки заходу після конфлікту 2014 р. [18; 19], але загальні тенденції не дуже оптимістичні. І причинами цього є не належна імплементація підписаних домовленостей у двосторонньому форматі або взагалі ігнорування розвитку таких відносин. На-

приклад, нещодавня пропозиція Китаю щодо створення зони вільної торгівлі між Україною і Китаєм [20] була проігнорована на всіх рівнях державної влади. Також причинами є не прогнозована, нестабільна та непрозора внутрішня політика держави, що впливає на торговельних партнерів, інвесторів, і в результаті, на зовнішньоекономічну привабливість України. Всі проблеми, що наявні, є загрозами економічної безпеки для України.

Переходячи до валютно-фінансових чинників, слід розуміти загальну міфологізованість цього питання. Надзвичайно багато неточностей і міфів в інформаційному просторі нашої держави ми маємо. Особливо коли згадуються поняття «зовнішній борг», «інфляція», «золотовалютний резерв». Це одна з помилок, яка пов'язана зі сприйняттям економічно-інформаційного безпекового сектору через неправильну роз'яснювальну роботу всередині країни. Тому потрібно розуміти, що питання зовнішнього боргу, ціни валюти не є ключовими, є й інші фактори, які впливають на стабільність економіки держави, пов'язані із цими дефініціями. Однак нас цікавить саме зовнішньополітичний чинник цього питання. Наприклад, це питання співпраці із Міжнародним валютним фондом. МВФ – це складний партнер і потрібно бути у співпраці з ним обережним. Для розуміння двоякості цієї співпраці слід навести два приклади. *По-перше*, азіяську кризу 1997-1998 рр. Багато експертів зазначили, що банківська система «азійських тигрів» не витримала саме через співпрацю із МВФ і через умови, які МВФ поставив. Однак, перенести це на приклад України, фактично є неможливим, через те, що перед азіяською кризою було надзвичайно швидке зростання економіки, а Україна останнім часом такого зростання не мала. *По-друге*, повертаючись до України, можна пригадати інший факт. У період з 2002 по 2008 рр. Україна працювала з МВФ на безкредитній основі [21]. І саме цей час вважається найкращим часом для української економіки. Однак це не призвело й у подальші роки до відмови від співпраці на кредитній основі, більше того, Україна так само постраждала від світової фінансової кризи і на сьогодні знов потребує кредитів. Тому питання безпеки у співпраці з МВФ має стояти більше у розрізі інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення задля уникнення поширення панічних настроїв.

Основними загрозами ззовні у валютно-фінансовій складовій безпеки є некоректні та непрофесійні дії української влади всередині

країни. Серйозна девальвація гривні, зменшення золотовалютного резерву – все це впливає на зниження іміджу України у світових рейтингах, заважає інвестиціям тощо.

Маркетингові фактори мають також прямий зв'язок з інформаційним забезпеченням у складовій PR політики нашої держави. Якщо у випадку підприємства ці поняття не завжди пов'язані між собою та виконують навіть іноді різні функції, то на рівні держави це є дві політики, які пов'язані між собою. При представництві на світовому ринку на товар впливає не тільки його забезпечення маркетинговою політикою для купівлі товарів і послуг, а ще й PR, оскільки у міжнародній торгівлі часто постає питання іміджу держави, наприклад, у площині надійності партнера, його особливості тощо. У зовнішній політиці ці питання можна об'єднати у поняття бренду. Саме із цим Україна має повний провал як на об'єктивному полі конкурентоспроможності товарів і послуг, так і загальнодержавному іміджі держави. Це є величезний виклик державі, особливо при зміні концепції ринку, в якому обкладинка все частіше відіграє ключову роль. Так, показники низької ціни ще будуть відігравати роль у найближчі роки, але вже зараз з'являються нові актори на світовому ринку, які пропонують ті самі товари й Україна буде втрачати ринки через свою «не креативність» і не бажання робити дійсно якісний продукт і, що не менш важливо, високотехнологічний.

Після згадки про технології слід зазначити про виробничо-економічні фактори. Виходячи із показників державної служби статистики, Україна виробляє вкрай мало високотехнологічних або наукомістких товарів [22]. Це загальна тенденція протягом усього періоду незалежності. Про це багато говорять і твердження, що Україна є «сировинним придатком» лунає як з вуст науковців, так і в ЗМІ. Цей факт визнають. Однак мало хто каже про майбутню загрозу з боку цього факту. Це втрата коштів, робочих місць тощо. Проте більшою загрозою на зовнішньополітичній арені для України є саме ця залежність від високотехнологічної продукції. Так, Україна не має виробляти абсолютно все, але має посісти достойне місце на світовому ринку, зайняти певну нішу та рухатись у цьому напрямку.

Поряд із проблемою низької наукомісткості українських товарів, постає проблема незавершеного циклу виробництва усередині держави, що впливає на ціноутворення товарів. Майже всі товари в Україні є квазіімпортними, тобто такі, в яких є частина імпорту, що підні-

має ціну на товар через розбіжність курсів і що робить товар менш конкурентоспроможним у цій категорії, а у деяких окремих випадках, і у плані якості.

Підпунктом цього виклику є орієнтованість частини підприємств тільки на російський ринок і не орієнтованість на інші ринки. Цю проблему Україна отримала після розпаду СРСР, коли виробництво було розміщено у різних її республіках. Варто зазначити, що за 25 років незалежності проблема не вирішувалась, певні зрушення почалися лише після конфлікту 2014 р. Наприклад, турбінний завод «Зоря-Машпроект» (м. Миколаїв) працював винятково на східний ринок збуту та мав величезні проблеми із зміною ринків збуту. Лише через два роки після початку війни, почалися певні позитивні зрушення щодо підписання договорів з іншими компаніями. Наприклад, був підписаний договір щодо постачання продукції із державним керівництвом Індії, для потреб індійського ВПК [23].

В якості висновків слід зазначити, що діяльність України щодо запобігання викликам безпеки в економічній сфері є незадовільною. Україна потребує доопрацювань у законодавчій сфері щодо визначення економічних загроз і механізму прямого та латентного впливу на запобігання таких викликів. Варто визнати актуальність цих загроз і почати вирішувати питання, які ставляться у дослідженні, негайно, інакше Україна отримає таку ситуацію, в якій опинилася через відтягування систематизації та проведення інформаційної політики. Не останню роль відіграють і програми з надання об'єктивної та кваліфікованої інформації задля запобігання маніпуляцій громадською думкою. Варто пам'ятати, що базові знання з історії діяльності України у сфері міжнародних економічних відносин є запорукою сталого розвитку та виваженості у прийнятті економічних рішень як на державному, так і на пересічному рівнях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
2. Григорова-Беренда Л.І. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози / Л.І. Григорова-Беренда // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 39-46.
3. Сагайдак О. Зовнішня політична незалежності України у 90-ті роки: спроба концептуального аналізу / О. Сагайдак // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 10. – Львів: ВНУ, 2003. – С. 7-12.
4. Луцик-Дубова Т.О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України / Т.О. Луцик-Дубова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22, ч. II. – С. 1-7.
5. Погромський В.О. Україна в історії міжнародних економічних відносин (XX-XXI ст.). Навчальний посібник / М.І. Михайлуца, В.О. Погромський, І.В. Савельєва. – Херсон: Гринь Д.С., 2016. – 360 с.
6. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_075
7. Тристороння заява Президентів України, США та Росії [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_300
8. Там само.
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
10. Постанова кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки» [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>
11. Указ президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
12. Дзюбань О.П. Теоретичні основи Національної безпеки України / О.П. Дзюбань, О.В. Соснін. – К.: Освіта України, 2009. – С. 213.
13. Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/din_rik/din_u/dei_posl07.htm
14. Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/din_rik/din_u/dei_posl07.htm
15. Динаміка структури експорту-імпорту послуг [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm
16. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС у 2015 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/ztt_ES/ztt_ES_u/ztt_ES15_u.htm
17. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС у 2014 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/ztt_ES/ztt_ES_u/ztt_ES14_u.htm
18. Експорт-імпорт регіонів України у торгівлі товарами з країнами СНД та ЄС у 2015 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/ei_reg_tov_SND/ei_reg_tov_SND/ei_reg_tov_SND/ei_reg_tov_SND.htm
19. Експорт-імпорт регіонів України у торгівлі товарами з країнами СНД та ЄС за 9 місяців 2016 року [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/ei_reg_tov_SND/ei_reg_tov_SND/ei_reg_tov_SND0916.htm
20. Китай запропонував Україні зону вільної торгівлі [Електронний ресурс] // Кореспондент.net: інформаційне агентство – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3768979-kytai-zarproponuvav-ukraini-zonu-vilnoi-torhivli>
21. Міжнародне співробітництво: МВФ [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spirovbitnictvo/mvf>
22. Динаміка структури експорту-імпорту послуг [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm
23. Зоря-Машпроект. Новини. ГП «Зоря-Машпроект» посетил министр тяжелой промышленности и государственных предп-

ривий Республіки Індія [Електронний ресурс] // Зоря-Машпроект: офіційна сторінка. – Режим

доступа: http://www.zmturbines.com/?rubs=press_tsentr&part=1478875933

Погромський Віктор, Мащенко Віктор *Економічний фактор у системі міжнародної безпеки України: історія та сучасність*

У статті висвітлюється питання становлення економічних відносин України у розрізі економічної безпеки. Розглядаються та класифікуються фактори впливу на економічну безпеку. Досліджується нормативно-правова база України та статистичні дані зовнішніх економічних зв'язків. Подаються певні аспекти історії економічних відносин.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, економічна безпека, міжнародна торгівля, українська безпека, економічні фактори, історія економічних відносин

Погромский Виктор, Мащенко Виктор *Экономический фактор в системе международной безопасности Украины: история и современность*

В статье освещается вопрос становления экономических отношений Украины в разрезе экономической безопасности. Рассматриваются и классифицируются факторы влияния на экономическую безопасность. Исследуется нормативно-правовая база Украины и статистические данные внешних экономических связей. Рассматриваются определенные аспекты истории экономических отношений.

Ключевые слова: международные экономические отношения, экономическая безопасность, международная торговля, украинская безопасность, экономические фактор, история экономических отношений

Pohromskiy Viktor, Mashchenko Viktor *The economic factor in international security Ukraine: history and modernity*

The article highlights the issue of formation of economic relations of Ukraine in terms of economic security. Analyzes the major events of the early 90th years, which have led to a special issue of mainstreaming economic security. The necessity of raising the issue at the legislative level and scientists for further research and excavation theoretical framework on the basis of historical experience and mistakes of Ukrainian statehood. The factors of influence are examined and classified on economic security. Distinguishes main groups of factors such as trade-economic, monetary and financial, marketing, production and economic. Indicate the main events that characterize the state system and approaches to different groups of factors. The normatively-legal base of Ukraine is investigated and examples of unsolvedness of problem are made in the legal field of the state. Investigated and analyzed the statistics of external relations from official sources.

We consider certain aspects of the history of economic relations. Ukraine requires improvements in the legislative field to identify threats and economic mechanism of direct and latent influence to prevent such challenges. It is necessary to recognize the relevance of these threats and to begin to address issues that concern the study immediately, otherwise Ukraine will get a situation which was due to delay in organizing and conducting information policy. Not the last role and program of providing objective and qualified information to prevent manipulation of public opinion. It should be remembered that the basic knowledge of the history of Ukraine in the sphere of international economic relations is key to sustainable development and prudent in making economic decisions both at national and at ordinary levels.

Keywords: international economic relations, economic security, international trade, Ukrainian security, economic factors, history of economic relation

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 22.01.2017 р.